

Reconstructie van de gefundeerde-theoriebenadering

Reinoud Bosch

Charmaz, K. *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles: Sage, 2006, 208 pagina's, ISBN 978-0-7619-7352-2, hbk € 76,03, ISBN 978-0-7619-7353-9, pbk € 30,99.

De hedendaagse internationale ster aan het firmament van de gefundeerde-theoriebenadering heet Kathy Charmaz. Deze voormalige student van zowel Glaser als Strauss leverde in het verleden al bijdragen over de gefundeerde-theoriebenadering aan verschillende handboeken en encyclopedieën, waaronder twee edities van Denzin en Lincoln's *Handbook of qualitative research* (2000, 2005). Nu is van haar hand *Constructing grounded theory* verschenen, een boek waarin de gefundeerde-theoriebenadering op eigenzinnige wijze wordt gereconstrueerd.

Het boek

Charmaz combineert kernideeën van Glaser en Strauss (1967) en Glaser (1978, 1992, 1998, 2001, 2003), met die van Strauss (1987) en Strauss en Corbin (1990, 1998), en ze voegt daar vervolgens haar eigen ideeën aan toe. Zo verkiest Charmaz tijdens categoriële theorie-ontwikkeling Glasers flexibele gebruik van richtinggevende theoretische begrippen boven Strauss' en Corbins standaardvragenlijst, en ziet zij als taak van de gefundeerde theoriebenadering het bieden van plausibele verklaringen en niet de (tussentijdse) verificatie van hypothesen. Tegelijkertijd kiest zij met Strauss voor het interpreterende karakter van de gefundeerde-theoriebenadering en propageert zij het gebruik van visuele afbeeldingen van theorieën-in-ontwikkeling. Daarnaast ageert Charmaz tegen het idee van zowel Glaser als Strauss en Corbin van het bestaan van een enkele kerncategorie of een enkel sociaal proces, en plaatst zij haar methodologische ideeën ronduit in de constructivistische traditie.

Het boek heeft sterke en zwakke kanten. De praktijkvoorbeelden zijn pakkend en de ontstaansgeschiedenis en verdere ontwikkeling van de gefundeerde-theoriebenadering worden goed beschreven. De beschrijving van methoden van gegevensverzameling schiet daarentegen voor een interpretatieve benadering tekort. Zo ontbreken verwijzingen naar de hermeneutiek en de discoursanalyse, terwijl de suggesties voor de verzameling en interpretatie van gegevens te weinig aanknopingspunten bieden voor een dieper gravende analyse.

De bespreking van de coderingsfasen is onnodig verwarrend. Charmaz introduceert de term *initial coding* (initiële codering) in plaats van *open coding* (open codering) en *focused coding* (gerichte codering) in plaats van *selective coding* (selectieve codering), maar de reden voor deze naamswijzigingen wordt niet uiteengezet. Daarnaast geven de voorbeelden van

codering niet goed aan hoe categorieën ontstaan, omdat de codes voor elk stukje geanalyseerde tekst telkens verschillen. Wel kiest Charmaz naar mijn mening terecht voor Glasers gebruik van richtinggevende theoretische begrippen in plaats van de vragenlijst van Strauss en Corbin. Ook haar nadruk op de onontkoombaarheid van interpretatie en de noodzaak tot het kritisch analyseren van interpretatieperspectieven is belangrijk.

Charmaz is op haar best wanneer ze aanwijzingen geeft voor het opschrijven van ideeën en resultaten. Zo geeft zij een aantal indrukwekkende voorbeelden van memo's en presenteert ze een aantal handige tips om het schrijffproces te bevorderen. Wel zou een kanttekening geplaatst mogen worden bij haar aansporing tot *freewriting* (vrijuit schrijven), omdat dat nogal eens tot een gebrek aan logica en structuur kan leiden.

Het uitvoeren van theoriegerichte steekproeven, het bereiken van verzadiging, en het sorteren van memo's worden goed beschreven. Daarnaast legt Charmaz zinvol de nadruk op het gebruik van visuele afbeeldingen tijdens het sortingsproces. Ook onderschrijft Charmaz terecht het idee dat theorie-ontwikkeling in de gefundeerde-theoriebenadering *de facto* plaatsvindt op grond van een abductieve methode, en niet op basis van inductie – zoals beweerd door Glaser – of een combinatie van inductie en deductie – zoals beweerd door Strauss en Corbin. Bij abductie wordt een theorie gezocht die een verklaring kan bieden voor een (potentieel uniek) gegeven. Bij inductie wordt daarentegen een generalisering opgesteld op basis van herhaalde waarnemingen, terwijl met behulp van deductie de logische gevolgen worden uitgewerkt van bepaalde aannames (Maso & Smaling, 1998).

Charmaz' bespreking van het uitvoeren van literatuuronderzoek schiet mijns inziens tekort. Haar suggestie dat het literatuuronderzoek dient te worden uitgesteld tot na het ontwikkelen van een gefundeerde theorie kan niet alleen leiden tot een gebrekkig geïnformeerde onderzoeker, ook kan het in veel gevallen tot gevolg hebben dat verkeerde inschattingen onbewust de gegevensverzameling en -analyse binnensluipen.

Constructivistische gefundeerde-theoriebenadering?

Zoals de titel van het boek al doet vermoeden propageert Charmaz een constructivistische versie van de gefundeerde-theoriebenadering. De essentie daarvan wordt als volgt beschreven: *'Constructivist grounded theorists assume that both data and analyses are social constructions that reflect what their production entailed.'*

Het idee dat gegevens en analyses ten minste tot op zekere hoogte sociaal geconstrueerd zijn, zoals deze karakterisering aangeeft, is tegenwoordig in de wetenschapsfilosofie nagenoeg algemeen aanvaard. De vraag is dan waar de grenzen liggen van deze sociale constructie, en wat de gevolgen ervan zijn. Anders geformuleerd: als gegevens (ten dele) sociaal zijn geconstrueerd, wat is dan de betekenis van 'funderen' en wat zijn de gevolgen daarvan voor de gefundeerde-theoriebenadering? Helaas geeft Charmaz geen antwoord op deze vraag, en dat is een belangrijke tekortkoming. Wel geeft zij aan dat de uiteindelijke interpretaties een uitkomst zijn van een dialectiek tussen ervaringen en

denkprocessen. Volgens Charmaz vinden deze ervaringen en denkprocessen niet plaats in een enkele externe realiteit, maar bestaan er meervoudige realiteiten. Die meervoudige realiteiten bestaan in de vorm van wat door verschillende mensen wordt aangenomen als realiteit. Met andere woorden, omdat verschillende mensen een verschillend idee hebben van realiteit bestaan er, volgens Charmaz, meervoudige realiteiten.

Hoewel niet kan worden bewezen dat Charmaz hier ongelijk heeft (zelfs aartsrealist John Searle (1995: 184) erkent dat elk argument voor het bestaan van een (enkele) externe realiteit in twijfel kan worden getrokken), kan tegelijkertijd niet worden bewezen dat Charmaz wel gelijk heeft. In tegenstelling tot wat Charmaz beweert, is het zeker mogelijk dat er een enkele externe realiteit bestaat die door verschillende mensen verschillend wordt ervaren. Dit is van belang omdat de nadruk van Charmaz op meervoudige realiteiten impliceert dat 'fundering' *uitsluitend* plaatsvindt op basis van wat mensen als gegevens definiëren, waarbij de (potentiële) weerstand tegen zo'n volledige sociale constructie afkomstig van een (mogelijke) enkele externe realiteit wordt weggedacht. Hoewel het niet noodzakelijkerwijs zo ver hoeft te leiden, ligt de sociale constructie van niet-werkende theorieën hier om de hoek.

Belangrijker nog zijn de gevolgen van het erkennen van de (gedeeltelijke) sociale constructie van gegevens voor de kenmerkende nadruk in de gefundeerde-theoriebenadering op 'primaire' (theorie-onafhankelijke) gegevens. De (gedeeltelijke) sociale constructie van gegevens impliceert immers dat 'primaire' gegevens eigenlijk helemaal niet 'primair' zijn, maar dat gegevens altijd ten minste bepaalde theorieën met zich meedragen. Het coderingsproces is daarom eigenlijk niet een codering van 'primaire' gegevens, maar een codering van gegevens *en* theorieën. 'Fundering' vindt dus niet plaats op basis van theorie-onafhankelijke gegevens, maar op basis van gegevens *en veelal ongefundeerde theorieën*. Als de sociale constructie van gegevens wordt erkend, moet dus ook worden erkend dat 'fundering' zoals voorgestaan in de gefundeerde-theoriebenadering eigenlijk helemaal niet mogelijk is. Een hermeneutische benadering met meer ruimte voor bestaande (potentieel ongefundeerde) theorieën ligt dan voor de hand, maar die mogelijkheid wordt door Charmaz helaas niet besproken. De vraag wat 'funderen' eigenlijk betekent wordt dan ook niet beantwoord in Charmaz' verder zinvolle opsomming van criteria voor onderzoek gebaseerd op de gefundeerde theoriebenadering.

Evaluatie

Voor Nederlandstalige studenten is *Constructing grounded theory* niet de meest voor de hand liggende inleiding in de gefundeerde-theoriebenadering. Daarvoor zijn Wester en Peters' (2004) *Kwalitatieve analyse* of Boeijes (2005) *Analyseren in kwalitatief onderzoek* geschikter. Voor niet-Nederlandstalige studenten zou *Constructing grounded theory* wel als inleiding kunnen dienen, hoewel het boek vooral bij het uiteenzetten van coderingsprocessen minder duidelijk is dan de klassiekers van Strauss en Corbin (1990, 1998). Het ligt misschien meer voor de hand om terug te vallen op een boek van Strauss en Corbin,

met Charmaz' (2000) artikel in de tweede editie van het *Handbook of qualitative research* als aanvulling.

Voor gevorderde onderzoekers is Charmaz' boek daarentegen essentieel leesvoer. Niet alleen is Charmaz een van de voornaamste internationale vertegenwoordigers van de gefundeerde-theoriebenadering, het boek biedt daarnaast een goede synthese van ideeën van Glaser en Strauss en Corbin, en het bevat een aantal noodzakelijke aanpassingen. Ook biedt het boek goede praktische tips. Als het gecombineerd wordt met Glasers (2002) kritische artikel in *Forum qualitative social research*, en één of meer artikelen uit het *Handbook of grounded theory* (2007), is de onderzoeker in één keer op de hoogte van het hedendaagse debat tussen de meest prominente vertegenwoordigers van de gefundeerde-theoriebenadering op het internationale toneel.

Literatuur

- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Charmaz, K. (2000). Grounded theory: objectivist and constructivist methods. In: Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.) *Handbook of qualitative research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage, pp. 509-535.
- Charmaz, K. & Bryant, A. (eds.) (2007). *The Sage handbook of grounded theory*. Los Angeles: Sage.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.) (2000). *Handbook of qualitative research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds.) (2005). *The Sage handbook of qualitative research*. Third edition. Thousand Oaks: Sage.
- Glaser, B.G. (1978). *Theoretical sensitivity: advances in the methodology of grounded theory*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B.G. (1992). *Basics of grounded theory analysis: emergence vs forcing*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B.G. (1998). *Doing grounded theory: issues and discussions*. Mill Valley: Sociology press.
- Glaser, B.G. (2001). *The grounded theory perspective: conceptualization contrasted with description*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B.G. (2002). Constructivist grounded theory? *Forum qualitative social research*, 3(3).
- Glaser, B.G. (2003). *Conceptualization contrasted with description*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- Searle, J.R. (1995). *The construction of social reality*. Harmondsworth: Allen Lane/The Penguin Press.

- Strauss, A.L. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, A.L. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage.
- Strauss, A.L. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Wester, F. & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures*. Bussum: Coutinho.

Een foto voor de kwalitatieve onderzoeker

Freek Janssens

Golden-Biddle, K. & Locke, K. *Composing Qualitative Research*. Second Edition. Londen: Sage Publications, 2007, 144 pagina's, ISBN 1-4129-0561-3, € 37,99.

Voor kwalitatieve onderzoekers is het altijd een grote uitdaging de grote hoeveelheid opgedane kennis om te zetten in een goed artikel of boek. De auteurs van het boek *Composing Qualitative Research*, Karen Golden-Biddle en Karen Locke, beloven in het begin van dit werk dat ze een vernieuwende blik op het schrijfproces zullen presenteren. Daarnaast bieden zij verschillende inzichten en strategieën om onderzoek gepubliceerd te krijgen.

Schrijven met een plot

Dat het schrijven van een boek over hoe je moet schrijven niet eenvoudig is, erkennen de auteurs al in de introductie. Gedurende vijf hoofdstukken doorlopen Golden-Biddle en Locke op chronologische wijze het schrijf- en publiceerproces. De auteurs gaan uit van een systematische, concrete aanpak. Een dergelijke aanpak brengt echter het gevaar met zich mee dat de dynamiek van het schrijven onvoldoende tot uitdrukking komt. Om hun aanpak toch tot 'leven' te brengen, maken de auteurs gebruik van de metafoer. Een goed artikel schrijven, zo betogen ze, is het creëren van een *theorized storyline*, een plot dat de empirisch onderzochte wereld verbindt met de theoretische, geschreven wereld.

Hoewel wij als onderzoekers uiteindelijk schrijvers van verhalen zijn, zo beargumenteren de auteurs, bestaan er onduidelijkheden en onenigheden over hoe men dient te schrijven. De positivistische visie dat de data van kwalitatief onderzoek in zichzelf betekenisvol zijn, vervangen de auteurs door het uitgangspunt dat de betekenis schuilt in de presentatie daarvan in onder andere teksten. Het schrijven en de rol van de schrijver zijn dus cruciale elementen in een onderzoek, evenals de rol van de lezer, zowel in de gedaante van de academicus die artikelen in wetenschappelijke tijdschriften leest, als in de gedaante van de *reviewer* en collega die het te publiceren artikel beoordeelt. In een wisselwerking, een